

Toelichting beschermd dorpsgezicht

Wijchen

Kasteel - Kasteellaan - Molen e.o.

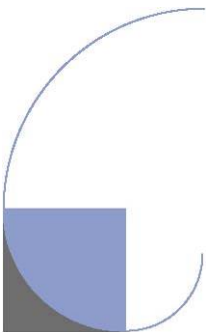

Toelichting beschermd dorpsgezicht

Wijchen

Kasteel - Kasteellaan - Molen e.o.

Titel: Toelichting beschermd dorpsgezicht Wijchen
Kasteel, Kasteellaan, Molen e.o.
Projectnummer: CH.WIJCH-05
Opdrachtgever: Gemeente Wijchen
(contactpersoon: Dhr. F. Coolen)
Projectleider: G.J.M. Derks
Auteur: G.J.M. Derks m.m.v. R.J.A. Crols
Fotografie: G.J.M. Derks
Cartografie: E. Storms-Smeets
Versie: Definitieve versie december 2009

**GELDERS
GENOOTSCHAP**

Gelders Genootschap
Vereniging tot bevordering en instandhouding van de schoonheid van stad en land
Sector Cultuurhistorie
Zypendaalseweg 46
Postbus 68, 6800 AB Arnhem
Telefoon: (026) 442 17 42
Fax: (026) 442 94 04
www.geldersgenootschap.nl

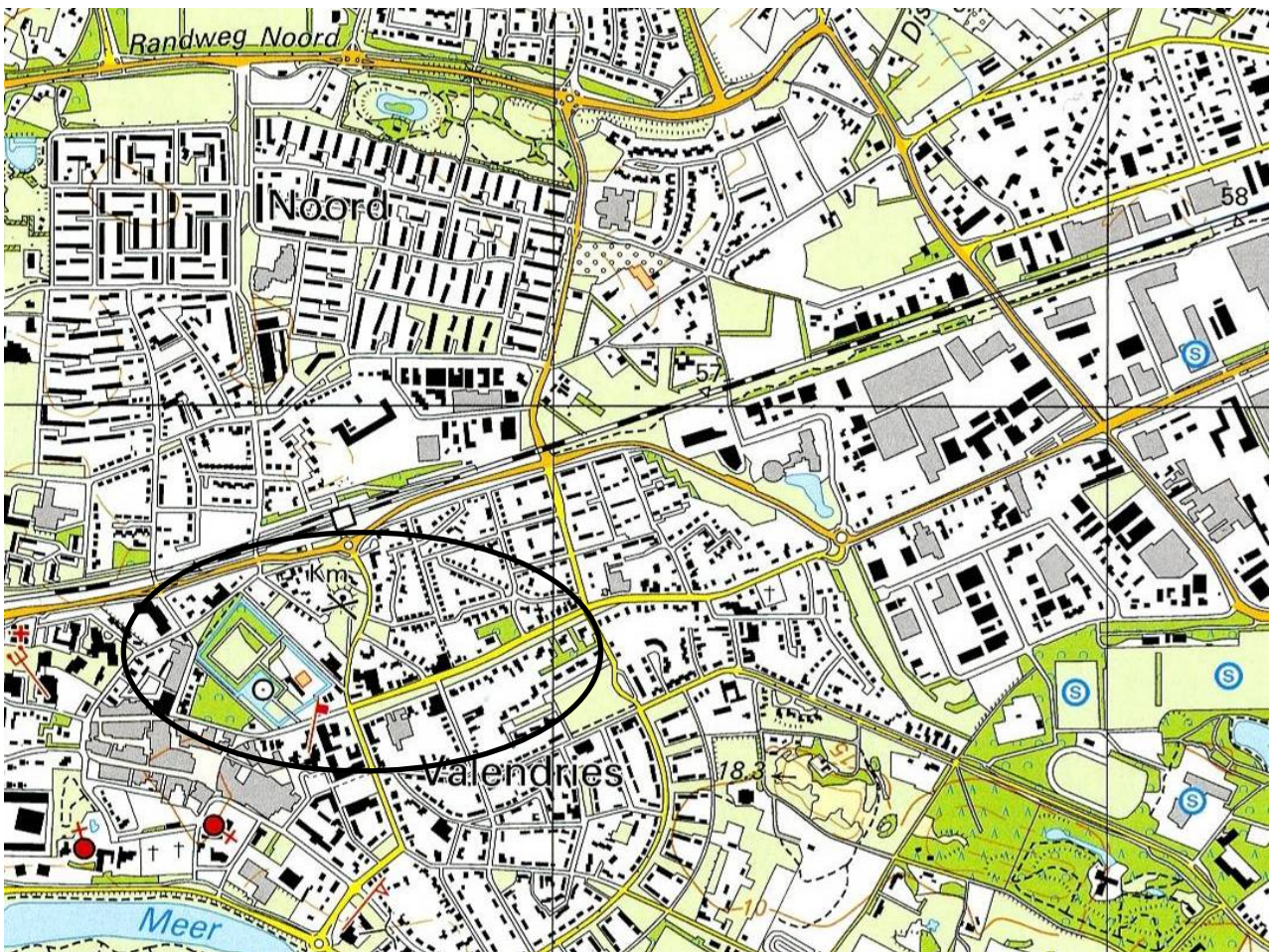
Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
2	Ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis	7
2.1	Algemeen	7
2.2	Kasteel en omgeving	7
	Oudste geschiedenis	7
	Situatie 1832	8
	Verdere geschiedenis tot 1940	9
	Periode 1940-heden	11
2.3	Molen en omgeving	11
2.4	Kasteellaan	13
3	Huidige ruimtelijke karakteristiek	15
3.1	Kasteelterrein en directe omgeving	15
3.2	Molen en omgeving	16
3.3	Kasteellaan	18
4	Nadere typering te beschermen waarden	21
	Kaart begrenzing	22
5	Begrenzing aangewezen gebied	23
6	Waardering	25
	Bronvermelding	27
	Bijlagen	
	- Overzicht eigenaren kasteel Wijchen	28
	- Overzicht bebouwing (2008)	29

1 Inleiding

Het beschermd dorpsgezicht is gelegen in de bebouwde kom van het dorp Wijchen aan de rand van de historische dorpskern. Het omvat globaal het kasteel met het daaromheen gelegen terrein en het aangrenzende resterende deel van het voormalige Sterrebos, de molen en omgeving en de Kasteellaan vanaf de villa Sterrebosch bij het kasteel tot aan de Ringlaan.

Hoewel verschillende panden al beschermd zijn als rijksmonument (kasteel, molen) of gemeentelijk monument (bijvoorbeeld het bouw- en koetshuis, het voormalige café Het Witte Paard en enkele villa's en woonhuizen) geldt ook hier dat het geheel veel meer is dan alleen de som der delen. Het gebied vormt binnen de dorpskern een waardevolle en samenhangende reeks van ensembles die in hoge mate bepalend zijn voor de stedenbouwkundige structuur. De lange en rijke ontwikkelingsgeschiedenis is ter plekke nog altijd afleesbaar aan deze ensembles die daarmee ook van essentieel belang zijn voor de historische identiteit en het bijzondere eigen karakter van het dorp Wijchen.

ligging beschermd dorpsgezicht (ondergrond: ANWB, Topografische Atlas Gelderland 1:25.000 (2004))

In deze toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht worden in het volgende hoofdstuk eerst de hoofdlijnen van de ontwikkelingsgeschiedenis kort geschetst. In het derde hoofdstuk wordt de huidige ruimtelijke karakteristiek beschreven. De te beschermen waarden worden in het vierde hoofdstuk nader

getypeerd in zo concreet mogelijke termen, mede ten behoeve van de vertaalslag naar het toekomstige beleid. In het vijfde hoofdstuk wordt de begrenzing van het beschermd dorpsgezicht nader toegelicht en gemotiveerd. De precieze ligging van de grens is op de bij deze toelichting gevoegde begrenzingskaart ingetekend. In het zesde en laatste hoofdstuk wordt kort gemotiveerd waarom dit deel van de Wijchense dorpskern zo waardevol is dat een aanwijzing als beschermd dorpsgezicht op zijn plaats is.

De aanwijzing als beschermd dorpsgezicht geschiedt op basis van de gemeentelijke monumentenverordening. Deze toelichting op de aanwijzing omvat tevens de daartoe benodigde beschrijving van de cultuurhistorische waarden. De aanwijzing als beschermd dorpsgezicht is niet bedoeld om het gebied in zijn huidige verschijningsvorm in zijn geheel "te bevriezen". Wel wordt met de aanwijzing vastgelegd dat het gebied van hoge cultuurhistorische waarde is en dat bij toekomstige ontwikkelingen met de in deze toelichting omschreven waarden rekening moet worden gehouden. Overeenkomstig de bepalingen in de gemeentelijke monumentenverordening dient daartoe een beschermend bestemmingsplan te worden vastgesteld als bedoeld in de Wet op de ruimtelijke ordening.

2 Ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis

2.1 Algemeen

In de prehistorische tijd is het kerngebied van het Rijk van Nijmegen, waartoe een groot deel van het grondgebied van de huidige gemeente Wijchen behoort, vrij intensief bewoond geweest. De ten opzichte van het omliggende gebied hoog en droog gelegen rivierduinen vormden er uitstekende vestigingslocaties omdat de mens er een goed overzicht had over het gebied, gebruik kon maken van de nabijheid van de rivier en beschikken over vruchtbare gronden. Deze bewoning heeft zich tot de Romeinse tijd gehandhaafd. Prehistorische bewoningssporen zijn onder andere aangetroffen bij Valendries, Alverna en Heiveld; sporen uit de Romeinse tijd bij Teersdijk, Heiveld, Munnikenveld, het dorp Wijchen en de buurtschappen De Pas en Woezik.

Aangezien vondsten uit de periode ná 300 na Christus lange tijd vrijwel geheel ontbraken, werd wel aangenomen dat de bevolking wegtrok en het gebied op natuurlijke wijze weer bebost raakte. Archeologisch onderzoek in 1999-2000 op De Tienakker heeft echter aangetoond dat de Romeinse villa aldaar rond het jaar 300 opnieuw in gebruik moet zijn genomen en dat de nieuwe gebruikers van de overzijde van de Rijn afkomstig waren. Ook zijn sporen gevonden van boerderijen die worden gedateerd in de eerste helft of rond het midden van de 5de eeuw.

Een van de oude nederzettingen zal zich rond de kerk in oost-west richting hebben uitgestrekt langs het Wijchens Meer - een restant van een oude Maasarm - dat aan de zuidzijde een natuurlijke barrière vormde. De markt en het kasteel zijn latere toevoegingen in noordelijke richting. Als marktdorp ontwikkelde Wijchen zich tot een duidelijk verzorgend centrum. De kerk te Wijchen wordt, indirect, voor het eerst genoemd in 1242 wanneer de aartsbisschop van Keulen het kapittel van Zyfflich - in 1436 overgeplaatst naar Kranenburg - in het bezit van het begevingrecht en de tienden van de kerk in Wijchen, nadat een twist met de heren van Ewijk over deze rechten was bijgelegd.

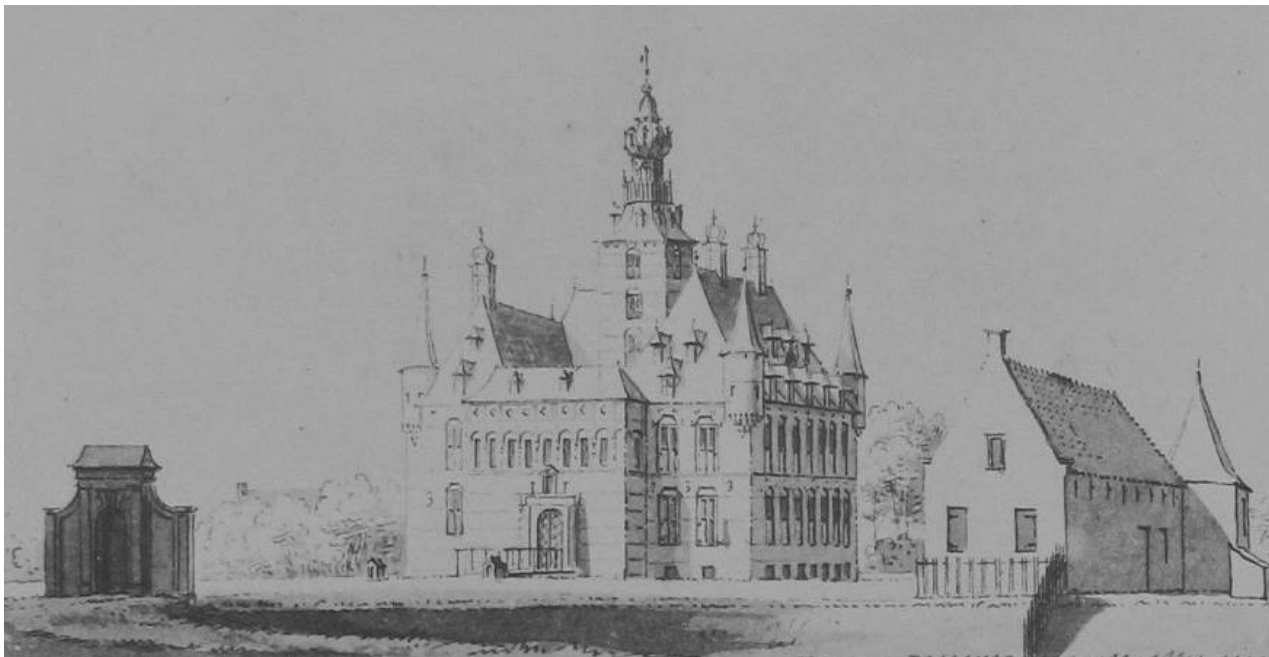
2.2 Kasteel en omgeving

Oudste geschiedenis

Het kasteel van Wijchen wordt in 1392 voor het eerst in schriftelijke bronnen vermeld. Volgens Gorissen was er mogelijk een voorganger dichterbij het Wijchense Meer. Het kasteel eigendom van het geslacht Van Galen was sinds het einde van de veertiende eeuw leengoed van de hertogen van Gelre. In 1536 kwam het kasteel in handen van de familie Van Bronckhorst, waarvan verschillende leden zich in de loop der jaren "heer van Batenburg" mochten noemen. Hoogstwaarschijnlijk heeft een van de heren van Batenburg de nieuwe burcht gebouwd. Deze werd echter pas aan het begin van de 17e eeuw voltooid na verwerving in 1609 door Emilia van Nassau (1569-1629), dochter van Prins Willem van Oranje, in 1597 gehuwd met Don Emanuel van Portugal (1568-1638). Hun dochters verkochten het kasteel aan Eustasius van Hemert die het in 1640 doorverkocht aan Philips van Nassau (1605-ca 1674), heer van Grimhuizen bij Breda. Via zijn dochter - Anna Margaretha van Nassau (ca 1635-1676), in tweede echt gehuwd met Johan Gerard van Oostrum, heer van Moersbergen en Zeist - kwam het kasteel aan de familie Van Oostrum. In 1680 werd het kasteel verkocht aan Meinard de Perceval, gouverneur van Hulst. Na zijn overlijden in 1691 kwam het kasteel in handen van luitenant-kolonel Court Johan van Swansbel, in 1684 gehuwd met Hillegonda Maria de Perceval, vermoedelijk de dochter van eerdergenoemde Meinard.

In 1724 werd het kasteel door de familie Van Swansbel verkocht aan Joannes Franciscus van Scherpenzeel, in 1723 gehuwd met Maria Ignatia Sandvoort, weduwe van Henricus Balthasar van Wevelinckhoven sr.

Over de verschijningsvorm van het kasteel en omgeving is nog weinig bekend. Op een tekening van C. Pronk uit 1732 is het kasteel afgebeeld met een bouwhuis en een poort. Het kasteel lijkt te staan op een omgracht terrein met een relatief open karakter; slechts op de achtergrond zijn enkele bomen getekend. Het vermoedelijk in de 17de eeuw gerealiseerde bouwhuis is voorzien van een torenachtige uitbouw.

Kasteel Wijchen; C. Pronk 1732. (Bron: Schulte, 1982)

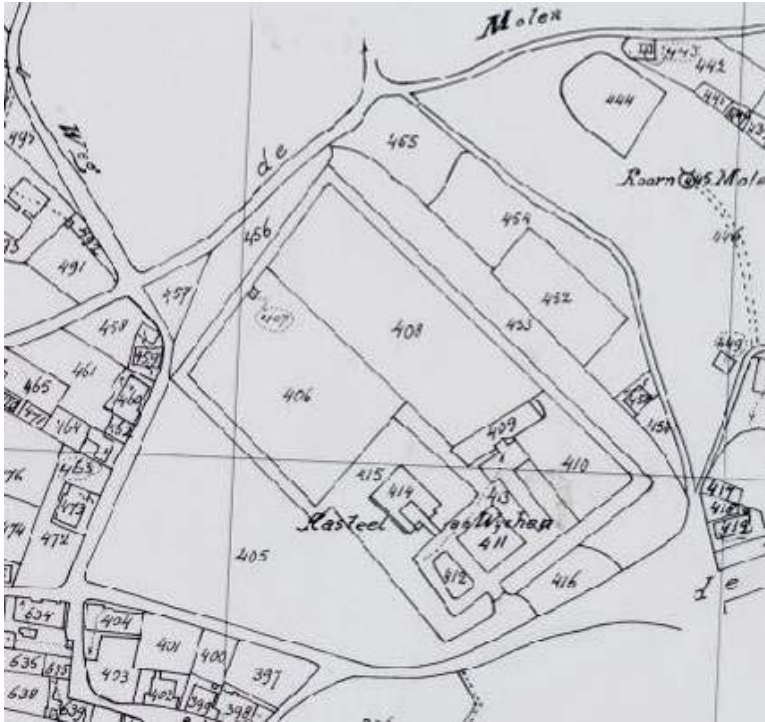
Van de familie Van Wevelinckhoven kwam het kasteel met de daarbij horende goederen omstreeks 1770 aan de familie Osy. Cornelia Petronella van Wevelinckhoven (1705-1784), tweede echtgenote van Joannes Osy (1699-1772), erfde het kasteel van haar broer Henricus Balthasar van Wevelinckhoven jr. Zij vermaakte het aan Joan of ook wel Joan Carel Osy (1751-1821). Deze was zowel een kleinzoon van haar man als van haar zuster Anna Maria van der Linden-van Wevelinckhoven (1702-17??). Op 31 oktober 1775 verzocht Joan Osy, eigenaar van het Huis Wijchen, om tegen een jaarlijkse recognitie een aan zijn grondgebied belendend stuk heidegrond met bomen te mogen bepoten. Onduidelijk is welk gebied daarmee werd bedoeld en of deze toestemming werd verkregen.

Situatie 1832

De kadastrale minuut van 1832 (ingemeten ca 1820; controleren) geeft een beeld van de toestand aan het begin van de negentiende eeuw. Eigenaren waren de erven Joan Carel Osy te Antwerpen. Het kasteel stond ten noordoosten van de toenmalige dorpskern op een groot omgracht terrein met daaromheen (eiken)hakhout en opgaande (eiken)bomen. Het gehele, min of meer driehoekige terrein tussen de huidige Sterrebosweg, Spoorstraat en het kasteelterrein was toen nog onbebouwd en ingeplant met hakhout en opgaande bomen. Mogelijk was het ook toen een sterrenbos maar daar zijn nog geen bewijzen voor gevonden.

Voor het rondom in het water staande kasteel lag een open ruimte, ingericht als tuin en bleekveld. Aan de noordoostzijde daarvan stond een grote schuur met opzij een

boomgaard en erachter een gracht. Tussen kasteel en schuur was een doorgang naar de achter het kasteel gelegen tuin en het aangrenzende bouwland. Achterin de tuin stond tegen de gracht een kleine schuur. Ook de landerijen tegenover het kasteel - aan de zuidzijde van de Kasteellaan - waren eigendom van de erven Osy en in gebruik als bouwland of beplant met hakhout en/of eiken- en elzenplantsoen.

Links: Kadastrale minuut 1832, sectie H blad 3, met links kasteel en omgeving (Bron: www.watwaswaar.nl)

Onder: Het kasteel te Wijchen: links 1841 (Lithografie. Johannes Franciscus Christ en Hilmar Johannes Backer. Uitgever: C.A. Vieweg) en rechts 1865 (tekening J.C. Greive Jr.)

Verdere geschiedenis tot 1940

Jean Ferdinand Osy (ca 1780-1846) werd na het overlijden van zijn vader Joan Carel Osy in 1821 de nieuwe eigenaar. Hij overleed kinderloos en werd opgevolgd door zijn nichtje Eugenia Maria Josepha Dellafaille. Na haar overlijden in 1862/1863 werd het kasteel in juni 1863 met de bijbehorende goederen in het openbaar verkocht. In de bewaard gebleven veilingcatalogus wordt het kasteel omschreven als het Kasteel met Schuur en Stallingen, Tuin, Boomgaard, Bouwland, Sterbosch, Slingerbosch en aangelegd Bosch achter het Kasteel. Het Sterrebos bestond dus reeds in 1863, maar is niet onwaarschijnlijk nog veel ouder. Helaas wordt de ligging van het Slingerbosch niet nader aangeduid.

Voor het kasteel zelf was weinig belangstelling; uiteindelijk werd het gekocht door baron Joannes Josephus Reinerus Osy (1792-1866), één van de mede-erfgenamen van Eugenia. Door diens zoon Eduard Joseph François Osy (1832-1900), de volgende eigenaar, werd het kasteel als zomerverblijf gebruikt. Zijn erfgenamen hebben het kasteel in de zomer van 1903 in het openbaar verkocht. Jonkvrouwe Adriana Wilhelmina van Andringa de Kempenaer (1858-1926), weduwe van Jonkheer Quirinus Catharinus Julius van Andringa de Kempenaer uit Den Haag, kocht het kasteel voor fl. 26.850,-. Op 6 december 1906 werd het kasteel door brand verwoest. Twee jaar later werd - mede op aandringen van Jhr. Mr. Victor de Stuers, de grondlegger van de monumentenzorg in Nederland - het kasteel herbouwd onder leiding van de Nijmeegse architect F.A. Ludewig.

Op de kaart van omstreeks 1910 is te zien dat het Sterrebos destijds het gehele terrein tussen het pad langs de kasteelgracht, de huidige Sterrebosweg en Spoorstraat besloeg. Mevrouw Van Andringa de Kempenaer had in het midden van dit bosperceel ten zuidwesten van het kasteelterrein een tuinhuis. Vanaf dit tuinhuis liepen diverse paden als de stralen van een ster naar de buitenranden van het perceel. Ook het gebied voor het kasteel, tussen het kasteelterrein en de Kasteellaan, was destijds nog vrijwel geheel bebost. Achter het kasteel lag een boomgaard, terwijl de noordoostelijke hoek nog als bouwland in gebruik was. De in 1832 nog bestaande gracht achter het bouwhuis is reeds gedempt. Een vogelvluchtopname van 1926 toont het herbouwde kasteel en een deel van het bouwhuis. Voor het kasteel lag toen een gazon met een rond bloemperk; de tuin achter het kasteel is dan grotendeels bos. In de kasteeltuin was een rozenlaantje. De gehele kasteeltuin was destijds overigens voorzien van een erfscheiding in de vorm van metalen platen.

Links; kasteel en omgeving; 1910. Rechts; vogelvluchtopname; 1926 (bron: Schulte, 1982).

Na het overlijden van jonkvrouwe van Andringa de Kempenaer kwam het kasteel aan haar neven de jonkheren Aijzo Epeus (1878-1958) en Regnerus Livius van Humalda van Eysinga (1880-1958), waarvan laatstgenoemde het met zijn gezin bewoonde. In 1932 vertrok de familie Humalda van Eysinga en werd het kasteel op initiatief van de toenmalige burgemeester Van Rijckevorsel voor 32.000 gulden verkocht aan de gemeente Wijchen om als gemeentehuis in gebruik te nemen. Op 1 juli 1933 werd het kasteel feestelijk als zodanig in gebruik genomen. Ook de veldwachter kreeg in het kasteel zijn dienstwoning. De omliggende gronden werden verkocht aan het Geldersch

Landschap. Eerder waren van het Sterrebos kleine stukken verkocht aan de families Laurant en Arts-de Groot, welke laatste familie enkele jaren later de rest van het Sterrebos kocht van het Geldersch Landschap. De familie Arts-de Groot liet in 1938 villa "Sterrebosch" bouwen naar ontwerp van architect J.G. Cornelissen uit Nijmegen. Het bouwhuis annex koetshuis zou omstreeks 1910 (deels) zijn herbouwd waarna er ook een dienstwoning in kwam. In 1938 kwam het complex in handen van het Geldersch Landschap, die het grotendeels sloopte en in 1939 als twee woningen met garage herbouwde, onder leiding van architect Ir. Kraaijenhagen. Ten zuidoosten van het bouwhuis werden aan het begin van de jaren dertig twee woningen (Kasteellaan 17 en 19) gebouwd tussen de Kasteellaan en de gracht. Oostwaarts daarvan was in 1922 al een transformatorgebouw verrezen.

Periode 1940-heden

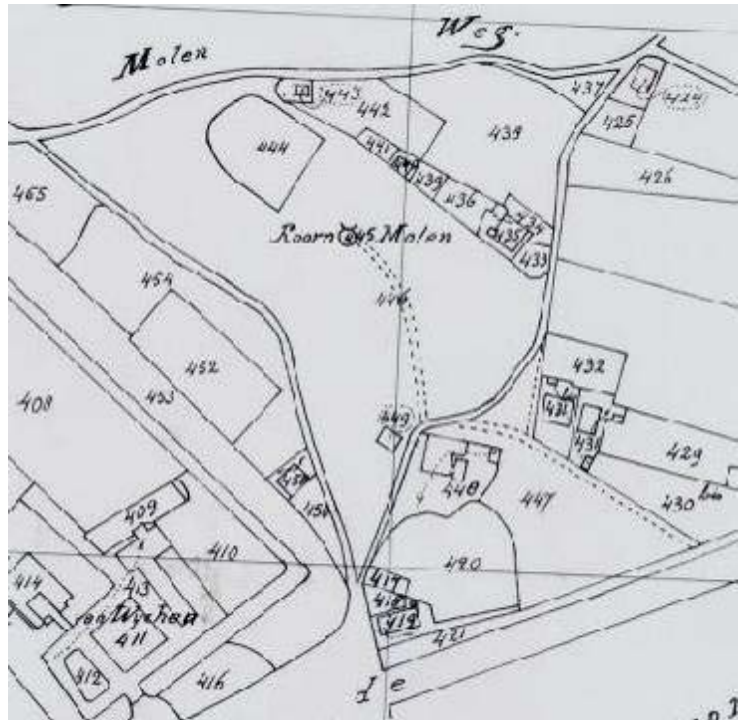
Het kasteel bleef als gemeentehuis in gebruik tot 1981, toen het er tegenover gebouwde nieuwe gemeentekantoor in gebruik werd genomen. In het midden van de jaren negentig werd het kasteel grondig gerestaureerd en kreeg daarna een bestemming als museum. Ook de raad- en trouwzalen van de gemeente Wijchen zijn in het kasteel ondergebracht. Ook een deel van de kasteeltuin kwam in gebruik bij het museum en werd ingericht als museumtuin "de Tuun" met historische landbouwgewassen en kruiden. Het voormalige bouwhuis/koetshuis werd na een ruiling eind 1993 eigendom van de gemeente, zodat het kasteel en directe omgeving sindsdien weer één eigenaar kent. De formele voortuin werd heringericht naar ontwerp van landschapsarchitect Mathieu Derckx en kreeg onder meer in de halfverharde ruimte een strak gesnoeide buxushaag in de vorm van een dubbele E, verwijzend naar Emanuel en Emilia.

2.3 Molen en omgeving

In 1799 liet Joan Carel Osy op de heidegronden ten noordoosten van het kasteel een grote stenen beltmolen bouwen. De molen, gebouwd door molenbouwer Michiel Schoonwater uit Uden, kreeg een plek op het hoogste deel van de rivierduin, een vrij hoge donk, ongeveer 10.000 jaar geleden op natuurlijke wijze ontstaan uit rivierzand. Wijchen had overigens ook in 1644 al een windkorenmolen die op dezelfde plek gestaan moet hebben.

Het rivierduin, ten behoeve van de molen verder opgehoogd, is thans bekend als de Molenberg. Diverse archeologische vondsten wijzen op oude bewoning. De oudste vondsten betreffen scherven uit de overgang van de jonge steentijd naar de bronstijd, tussen 2500 en 1800 voor Chr. Vondsten uit 1975 wijzen op een grafveld met grafheuvels daterend uit de late bronstijd en vroege ijzertijd (tussen ca 1100 tot 500 voor Chr.) op de zuidelijke flanken van de molenbelt. Ook in de Romeinse tijd was er een grafveld in gebruik, in ieder geval tussen 90 en 210 na Chr. Zowel van de grafheuvels als van de Romeinse graven is een voorbeeld gereconstrueerd.

De directe omgeving van de molen bestond in 1832 uit heide, met daarop - noordwestwaarts van de molen - een perceel bouwland. De molenaarswoning (H 448) - eveneens eigendom van de familie Osy - stond destijds aan de oostzijde van de Bronckhorstlaan en was via een pad verbonden met de molen. De daartegenover staande schuur (H 449) werd in 1909 afgebroken. Het terrein aan de voet van de molenberg, ten noorden en oosten van de molen was wel in cultuur gebracht. Aan wat nu de Bronckhorstlaan is stond de woning van een timmerman en daarachter aan de huidige Teersmortelweg die van de smid.

Links: de Wijchense Molen; rechts: de molen en omgeving op de kadastrale minuut 1832 (sectie H blad 3). (Bron: www.watwaswaar.nl)

Bij de openbare verkoop van het kasteel en de daarbij horende goederen in 1863 werd de molen verkocht aan molenaar Gerardus de Kleijn, wiens familie de molen in bezit heeft gehad tot 1970. In dat jaar werd de molen gekocht door de gemeente Wijchen en naderhand, in 1974, gerestaureerd. De molenaarswoning werd in 1972 verbouwd tot vormingscentrum en na een brand in 1978 herbouwd.

Molen en omgeving; ca 1950

Het tracé van de huidige Baron d'Osystraat gaat terug op een weg die ook in 1832 al bestond, al is de aansluiting op wat thans de Bronckhorstlaan heet noordwaarts verschoven, waarmee ook de bocht in de oude weg verviel. In 1934 kreeg de houthandel firma familie Arts-Roelofs vergunning voor de bouw van een kantoor,

werkplaatsen en houtloodsen aan de Bronckhorstlaan, ten zuiden van de molen, dichtbij het transformatorgebouw aan de Kasteellaan. Het complex werd in 1947 o.a. uitgebreid met een silo, naar ontwerp van de architecten L.H.P. Waterman te Amsterdam en W.K.M. Sluitman te Wijchen. Na een brand in 1962 die een groot deel van het complex verwoeste werd op het terrein een brandweerkazerne gebouwd waarbij de silo en andere resterende delen werden verbouwd ten behoeve van de nieuwe functie. In 2006-2007 werd een nieuwe brandweerkazerne gebouwd naar ontwerp van Kristinsson architecten uit Deventer; de silo uit 1947 bleef gespaard.

Op de hoek van de Baron d'Osysteet en de Teersmortelweg werd in het laatste kwart van de 19de eeuw een kleine boterfabriek gebouwd, die echter als kort daarop een nieuwe bestemming kreeg als de Wijchense Machinefabriek en Smederij van J.H.F. Fransen, in 1901 uitgebreid met een tegen de fabriek aangebouwde woning aan de zijde van de Teersmortelweg en in 1955 met een werkplaats. Het complex is thans in gebruik bij makelaardij De Wildt. Naderhand werd aan de Baron d'Osysteet nog een tiental vrijstaande woningen gebouwd, waaronder in 1936 vier woningen aan de zuidwestzijde in opdracht van de familie Arts-de Groot in één project (Baron d'Osysteet 21 t/m 27). Ook aan de Teersmortelweg werden nog enkele panden gebouwd.

2.4 Kasteellaan

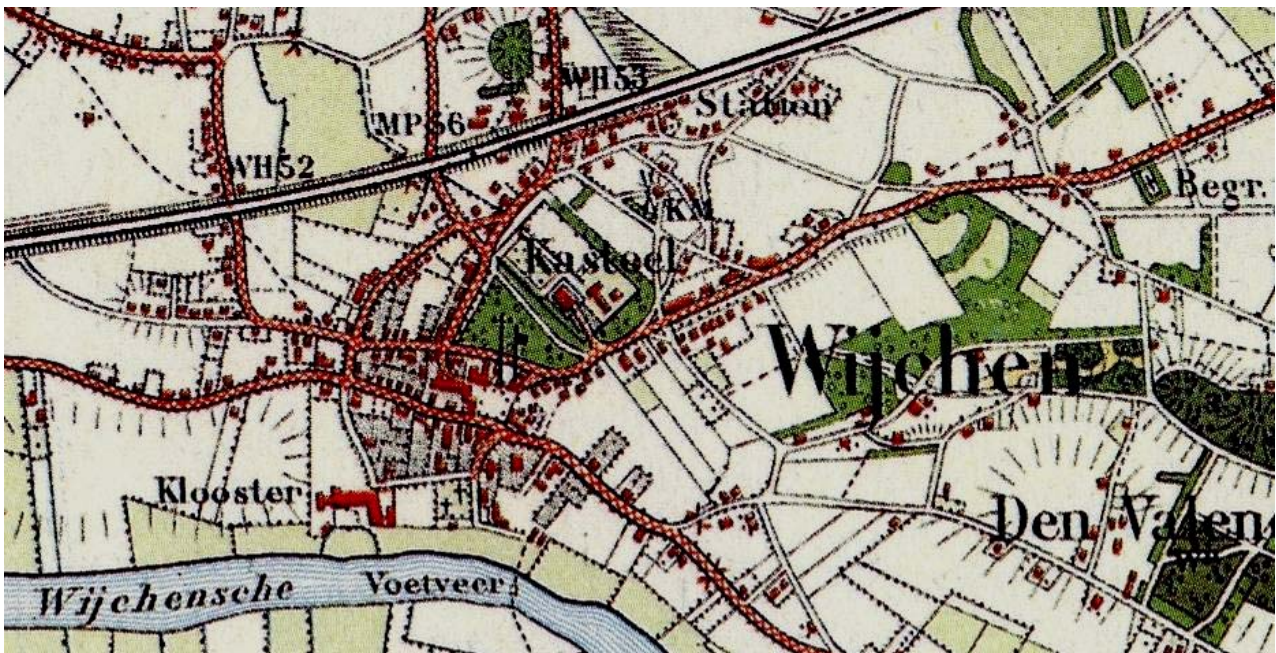
De Kasteellaan heette tot 1940 Zandstraat. Hoewel de nieuwe naam dat zou kunnen suggereren is tot heden nergens uit gebleken dat de Kasteellaan ooit onderdeel was van een op het kasteel gericht formeel lanenstelsel. Toch is het relatief rechte tracé en het brede profiel opmerkelijk. De Zandstraat liep vanaf het kasteel - of eigenlijk de markt - in oostelijke richting naar de heide tot bij de boerderijen "De Uilenboom" en "De Kleine Uilenboom", respectievelijk gelegen aan de zuid- en noordzijde van de Zandstraat. De Uilenboom behoorde in 1832 eveneens tot de bezittingen van de familie Osy, De Kleine Uilenboom was eigendom van de landbouwer Thomas Jansen.

De Zandstraat had destijds aan beide zijden relatief brede bermen, stroken onbebouwde grond en werd wel beschouwd als Wijchens belangrijkste uitvalsweg omdat de weg naar Nijmegen voerde. Het deel nabij het kasteel was in de volksmond ook wel bekend als de Paardenmarkt, omdat daar de bekende Wijchense paardenmarkten werden gehouden. Op oude foto's is te zien dat delen van de laan ook in het begin van de twintigste eeuw al waren voorzien van laanbeplanting. Later werd de Kasteellaan voorzien van verschillende soorten laanbeplanting: linden en acacia's langs het westelijke deel en kastanjes langs het oostelijke deel vanaf de Molenstraat.

Behalve de Uilenboom en de Kleine Uilenboom was de Zandstraat tot in de eerste helft van de negentiende eeuw alleen bebouwd aan het begin, nabij het kasteel. Aan de noordzijde van de Zandstraat stond in 1832 slechts één pand, het latere café Het Witte Paard, thans Kasteellaan 23. Het pand is van 17de-eeuwse oorsprong; aan het begin van de negentiende eeuw werd het bewoond door de zadelmaker en herbergier Johannes van der Burgt. De ankers in de voorgevel (1881) duiden op een 19de-eeuwse verbouwing. De zuidzijde was bebouwd met een zevental kleinere panden bewoond door arbeiders en ambachtslieden. De niet bebouwde percelen waren in gebruik als bouwland of beplant met hakhout.

Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw raakte de Zandstraat geleidelijk aan dichter bebouwd, aanvankelijk vooral aan het westelijke deel. Aan de noordzijde was een van de nieuwe panden de huidige woning aan de Kasteellaan 33, gebouwd in 1875, waarin in 1906 de eerste Wijchense Boerenleenbank werd gevestigd. De bank verhuisde in 1948 naar een geheel nieuw pand, thans Kasteellaan 45. Aan de

zuidzijde werden omstreeks 1870 verschillende panden uitgebreid, verbouwd of herbouwd, zoals te zien is aan de voorhuizen van de panden aan de Kasteellaan 40, 46 en 48-50.

Wijchen 1910

Meer oostwaarts werden vanaf 1900 vooral villa's en enkele grote dubbele woningen gebouwd. Op sommige oude, vooroorlogse Ansichtkaarten van de Zandstraat werd dit deel van Wijchen zelfs aangeduid als "villawijk"; wellicht had men toen grotere ambities dan uiteindelijk verwezenlijkt konden worden.

Aan de noordzijde was de omstreeks 1905 gebouwde villa voor notaris Rosenberg een van de eerste panden. De bomen in de ruime tuin rondom de villa zijn inmiddels van monumentale afmetingen. Aan de zuidzijde werd oostwaarts van de Meidoornstraat vanaf circa 1910 een twaalfstal panden gebouwd, waaronder de villa's "Post Laborem" (ca 1915, Kasteellaan 68), "Welgelegen" (1915, Kasteellaan 72-74) en de in 1926 gebouwde woning (Kasteellaan 80) voor notaris Werdmöller, een voor die tijd modern landhuis ontworpen door de Nijmeegse architect Oscar Leeuw. In de periode na de Tweede Wereldoorlog is een deel van de oorspronkelijke bebouwing door nieuwbouw vervangen, zowel aan de noordzijde als aan de zuidzijde.

3 Huidige ruimtelijke karakteristiek

Binnen het beschermde gezicht vormen het omgrachte kasteelterrein, de hoog op de rivierduin staande oude molen en de Kasteellaan de meest krachtige structuur-bepalende elementen.

3.1 Kasteelterrein en directe omgeving

Het geheel omgrachte rechthoekige kasteelterrein ligt ten noordoosten van de historische dorpskern. Het kasteel en het voormalige bouwhuis bevinden zich in het zuidoostelijke helft van het terrein; de noordoostelijke helft is onbebouwd. Langs de lange zijden van het kasteelterrein liggen lanen voorzien van een beplanting met eiken.

V.l.n.r.: laan aan de zuidwestkant met links een deel van de villa Sterrebosch, laan aan de noordoostkant met zicht op het voormalige café Het Witte Paard op de hoek van de Kasteellaan en de Bronckhorstlaan, de gracht aan de noordoostzijde.

Het in 1908 herbouwde kasteel (rijksmonument) is bereikbaar via een poort aan de gracht die toegang geeft tot het voorplein. Het voorplein is grotendeels omgeven door taxushagen en beplant met enkele bomen, waaronder een treurbeuk aan de gracht in de noordoostelijke hoek. Midden op het halfverharde plein ligt een buxusperk. Ook het kasteel zelf is door een gracht omgeven.

Oostelijk van het kasteel staat het voormalige in 1939 ingrijpend gerestaureerde bouwhuis (gemeentelijk monument), dat een eigen toegang heeft over de gracht. Bij het bouwhuis ligt de museumtuin. Het onbebouwde noordwestelijke deel van het kasteelterrein heeft een open karakter; het omvat vooral een groot gazon met daarop slechts enkele opgaande bomen. Langs de gracht aan de noordoostzijde staan diverse eiken en aan de zuidwestzijde rododendrons. Drie bruggen geven toegang tot dit deel van het kasteelterrein.

v.l.n.r.: het bouwhuis (Kasteellaan 11-13-15), brug over de gracht, gazon achter het kasteel.

Aan de zuidwestzijde van het kasteelterrein ligt het resterende deel van het Sterrebos met een groot aantal oude opgaande bomen. Op het meest oostelijke deel van het voormalige Sterrebos staat de in 1938 gebouwde villa Sterrebosch (gemeentelijk monument).

De voor het kasteel gelegen min of meer driehoekige (vroeger beboste) ruimte heeft thans een veel opener karakter en is beplant met enkele eiken en linden. Op het meest oostelijke deel staan thans de woningen Kasteellaan 17 (gemeentelijk monument) en 19 en oostwaarts daarvan het in 1922 gebouwde transformatorgebouw. Daartegenover op de hoek met de Mr. van Coothlaan draagt het pand aan de Kasteellaan 32 in belangrijke mate bij aan het waardevolle dorps beeld.

Villa Sterrebosch, Kasteellaan 7 (1938), de woningen Kasteellaan 17 (1931) en 19 (1932) en 32 (ca 1900-1910).

3.2 Molen en omgeving

De omgeving van de molen vormt een van de markante plekken binnen de huidige Wijchense dorpskern. Karakteristiek is de hoge ligging van de uit 1799 daterende bakstenen beltmolen (rijksmonument) op de rivierduin. Op de met gras begroeide hoogte staan enkele monumentale solitaire bomen en kleine boomgroepen (eiken); verschillende soorten hagen zorgen voor een afbakening. Door het open karakter van de omgeving van de molen is deze van alle zijden goed zichtbaar.

Oostelijk van de molen ligt aan de Bronckhorstlaan een voormalige boerderij op een erf, dat reeds in 1832 bebouwd was met een timmermanswoning. Het pad naar de boerderij wordt aan de zijde van de molenberg begrensd door een beukenhaag. Langs de Baron d'Osysteestraat staat een tiental vrijstaande woningen, waaronder een fraai ensemble van vier omstreeks 1930 gebouwde woningen aan de zuidwestzijde met karakteristiek steile kappen met de nok haaks op de Baron d'Osysteestraat (nrs. 21 t/m 27). Op de hoek met de Teersmortelweg bevindt zich de laat 19de-eeuwse voormalige boterfabriek en later smederij met aangebouwd woonhuis en werkplaats. De Teersmortelweg wordt aan de noordzijde begrensd door een haag en een aangrenzende grasstrook.

Baron d'Osysteestraat 21 t/m 27

Teersmortelweg

Teersmortelweg 2-4; Baron d'Osysteestraat 28; voormalige boterfabriek/smederij

3.3 Kasteellaan

De Kasteellaan vormt de hoofdas van de oostelijke dorpsaanleg en is van belang als toegangsweg naar het centrum. Het meest karakteristieke deel is gelegen tussen de Mr. Van Coothlaan in het westen en de Ringlaan in het oosten. Kenmerkend is het rechte beloop, het brede, asymmetrische profiel en de beplanting met monumentale bomen. Samen met de deels ook monumentale bebouwing zorgen geven de Kasteellaan de nodige allure. De bomen aan de zuidzijde (linden en kastanjes) staan in een brede grasstrook, die zich uitstrekt over de volledige lengte van dit deel van de Kasteellaan. De bomen aan de noordzijde (acacia's) staan in een smalle strook tussen de rijbaan en het trottoir, in het westelijke deel onderbroken door parkeerplaatsen. Op de hoek van de Kasteellaan en de Bronckhorstlaan bevindt zich het voormalige café 't Witte Paard met in de voortuin enkele linden. Het pand, gemeentelijk monument, markeert het begin van de allée en de overgang van het voorplein van het kasteel. Met het naastgelegen nieuwe bankgebouw met torentje dringt de sfeer van het moderne centrum van Wijchen door in het overwegend veel oudere bebouwingsbeeld van de Kasteellaan.

Hoek Bronckhorstlaan-Kasteellaan met rechts het voormalige café 't Witte Paard.

Aan de zuidzijde staat de meeste bebouwing van allure die nog wordt versterkt door het in zuidelijke richting enigszins oplopende terrein. Oude bomen op de erven versterken hier en daar het groene karakter. Aan het westelijke deel staan enkele monumentale voorhuizen van panden met een veelal agrarische oorsprong, waarvan Kasteellaan 46 op de gemeentelijke monumentenlijst is geplaatst.

Kasteellaan 40

Kasteellaan 46

Kasteellaan 48-50

Vorbij de Meidoornstraat staan voornamelijk villa's uit de periode ca 1910-1935 op relatief ruime kavels, waardoor het destijds beoogde villapark-karakter hier het

duidelijkst tot zijn recht komt. Van de villa's zijn er drie op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst. Op de hoek met de Ringlaan staat een recenter pand in twee bouwlagen.

Kasteellaan 68 (Post Laborem), Kasteellaan 72-74 (Welgelegen) en Kasteellaan 80, alle gemeentelijk monument

Aan de noordzijde van de Kasteellaan is de bebouwing veel gevarieerder, zowel qua ouderdom als qua vormgeving en allure. Het meest in het oogspringend is de omstreeks 1905 gebouwde notarishoning aan de Kasteellaan 51 met in de grote tuin diverse monumentale opgaande bomen. Ook aan de noordzijde staat het merendeel van de panden vrij op een eigen kavel, doch het lint is met uitzondering van de notarishoning en directe omgeving veel dichter dan aan de zuidzijde. De panden Kasteellaan 33 en 51 staan op de gemeentelijke monumentenlijst.

Kasteellaan 33 en Kasteellaan 51, beide gemeentelijk monument

Kasteellaan - westelijke deel met aan de zuidzijde een brede grasberm en linden

Kasteellaan - oostelijke deel (zicht in oostelijke richting) met aan de zuidzijde een brede grasberm en monumentale kastanjes.

Kasteellaan - gezien vanaf de Ringlaan in westelijke richting - met brede grasberm en monumentale kastanjes.

4 Nadere typering te beschermen waarden

Binnen de dorpskern zijn de ensembles rondom het kasteel, de molen en de Kasteellaan van grote waarde als dragers van de historische identiteit van het dorp Wijchen. Daarbij is het geheel van grotere betekenis dan louter de som der delen zoals in de inleiding reeds is aangegeven. De hieronder per ensemble uitgewerkte nadere typering van de waarden is vooral ook bedoeld als hulpmiddel bij de vertaalslag naar het ruimtelijke (kwaliteits)beleid in het algemeen en het beschermende bestemmingsplan in het bijzonder.

Kasteel e.o.

- het kasteel (Kasteellaan 15; rijksmonument) en de poort aan de buitenste gracht bij de Kasteellaan;
- het bouwhuis-koetshuis (Kasteellaan 11-15; gemeentelijk monument);
- de grachten, zowel om het kasteel als het kasteelterrein;
- de om het kasteelterrein gelegen (eiken)lanen en aangrenzende groenpercelen beplant met eiken (noordwestzijde) en eiken en linden (voorplein aan Kasteellaan);
- het resterende deel van het voormalige Sterrebos;
- villa Sterrebosch (Kasteellaan 7; gemeentelijk monument).

Molen e.o.

- de molen (rijksmonument);
- de situering van de molen op de rivierduin/molenbelt;
- het overwegend vrije zicht op de molen door het open karakter van de molenbelt (vrijwel onbebouwd en slechts beplant met enkele monumentale, solitaire bomen en boomgroepen)

Baron d'Osysteet, Spoorstraat, Teersmortelweg

- het bebouwingsbeeld aan de Baron d'Osysteet: vrijstaande woningen op relatief ruime kavels, waaronder een fraai ensemble van vier woningen met steile kappen met de nok haaks op de Baron d'Osysteet;
- de voormalige boterfabriek/smederij met woning en werkplaats op de hoek van de Baron d'Osysteet en Teersmortelweg (gemeentelijk monument);
- het pand Spoorstraat 57-Herenstraat 42 als waardige visuele afsluiting aan de zuidwestzijde van de groenstrook tussen de gracht en de Spoorstraat.

Kasteellaan

Essentieel is dat de Kasteellaan herkenbaar blijft als een oude uitvalsweg met enige agrarische bebouwing die zich ontwikkeld heeft tot een monumentale kasteellaan (allee) met ook bebouwing voor de meer welgestelde bevolkingsgroepen. Daartoe zijn van belang:

- het rechtlijnige beloop;
- het brede, asymmetrische profiel met aan de zuidzijde een brede grasstrook met monumentale laanbeplanting (linden en kastanjes) en aan de noordzijde een smalle zone met bomen (thans vnl. acacia's);
- het bebouwingsbeeld, met enkele voormalige boerderijen met monumentale voorhuizen, een voormalig horeca-etablisement (Het Witte Paard) en voorts diverse woonhuizen en villa's op relatief ruime kavels, waaronder diverse gemeentelijke monumenten, alles in één of maximaal twee bouwlagen en - afgezien van een enkele uitzondering - met kap.

Beschermd dorpsgezicht Wijchen-Kasteel-Kasteellaan-Molen e.o.

 Grens dorpsgezicht

5 Begrenzing aangewezen gebied

De begrenzing van het als beschermd dorpsgezicht aangewezen gebied is zodanig gekozen dat de in het vorige hoofdstuk omschreven waarden zo goed mogelijk geborgd kunnen worden. Daarbij is zoveel mogelijk gestreefd naar een logische, in het terrein herkenbare grens om een aaneengesloten gebied. De begrenzing is vastgelegd op de bij de aanwijzing horende begrenzingskaart.

Binnen de omgrenzing dienen te vallen:

- het gehele kasteelterrein inclusief de daaromheen gelegen grachten en lanen en direct aangrenzende (groene) open ruimten;
- het resterende gedeelte van het voormalige Sterrebos, inclusief het aangrenzende gedeelte van de Sterrebosweg;
- de molen met de gehele tegenwoordige daaromheen gelegen open ruimte (molenbelt/rivierduin);
- de Kasteellaan, vanaf het westelijke uiteinde bij het kasteel tot aan de Ringlaan, inclusief de panden Kasteellaan 17,19, 21 en 32, en verder oostwaarts tot aan de Ringlaan de lintbebouwing aan weerszijden.

Voor wat betreft de binnen de omgrenzing langs de randen van het beschermd dorpsgezicht gelegen bebouwing geldt dat de grens in het algemeen samenvalt met de achterste perceelsgrenzen van de kavels waarop deze bebouwing is gesitueerd.

Aldus ligt voor het kasteel de grens aan de zuidzijde van de Kasteellaan, zodat de gehele min of meer driehoekige pleinvormige ruimte voor het kasteel binnen de omgrenzing valt, inclusief de woonhuizen aan de Kasteellaan 17 (gemeentelijk monument) en 19 en het transformatorgebouw aan de Kasteellaan 21.

Ten zuidwesten van het kasteel ligt ook de villa Sterrebosch (gemeentelijk monument) met de daarbij horende tuin binnen de omgrenzing, alsmede het aangrenzende resterende gedeelte van het voormalige Sterrebos. De grens loopt vanaf de Kasteellaan langs de zuidzijde van de Sterrebosweg (inclusief het trottoir) richting Spoorstraat, voorts langs de achterste perceelsgrenzen van de bebouwing aan de oostzijde van de Spoorstraat richting de laan langs de zuidwestzijde van het kasteelterrein, vervolgens langs de buitenzijde van deze laan richting Spoorstraat, langs de achterste perceelsgrenzen van het dubbelpand Spoorstraat 57-Herenstraat 42, dat binnen de omgrenzing ligt vanwege zijn architectonische en stedenbouwkundige waarde.

Voorts loopt de grens langs de noordwestzijde van de Spoorstraat richting Teersmortelweg. Het met eiken beplante terrein tussen de kasteelgracht en de Spoorstraat valt met het aangrenzende deel van de Spoorstraat binnen de omgrenzing. De bebouwing aan de noordzijde van de Spoorstraat is - hoewel van belang als afsluitende wand langs deze zijde van het kasteelterrein - vanwege de gemiddeld geringere architectonische waarde buiten de omgrenzing gelaten.

Vanaf de Baron d'Osystraat loopt de grens langs de noordzijde van de Teersmortelweg richting Bronckhorstlaan en verder langs de westzijde van deze laan richting Kasteellaan.

Zowel ten noorden als ten zuiden van de Kasteellaan valt de grens zoveel mogelijk samen met de achterste perceelsgrenzen van de bebouwing. Aan de zuidzijde van de Kasteellaan ligt ook het pand Kasteellaan 32 op de hoek met de Mr. Van Coothlaan binnen de omgrenzing vanwege de stedenbouwkundige waarde en het belang voor het dorpsbeeld aldaar.

6 Waardering

Het kasteel en de molen met de directe omgeving en de Kasteellaan zijn van zeer hoge stedenbouwkundige waarde als samen vormende een fraai en sterk samenhangend gebied met een gaaf bewaard gebleven en duidelijk herkenbare ruimtelijke opbouw die in hoge mate op een positieve wijze de ruimtelijke structuur van het dorp meebepaalt.

Het kasteel en directe omgeving is van zeer hoge (cultuur)historische waarde op grond van de hoge ouderdom en als tastbare herinnering aan het belang van het kasteel en zijn bewoners voor de geschiedenis van het dorp Wijchen.

De molen is van hoge (cultuur)historische waarde als uitdrukking van het agrarische verleden van Wijchen in het algemeen en de graanmalerij in het bijzonder. Doordat de molen gesticht is door de familie Osy is er tevens een verband met de geschiedenis van het kasteel.

De Kasteellaan is van hoge (cultuur)historische waarde vanwege de afleesbaarheid van de ontwikkeling van uitvalsweg met daaraan enige agrarische bebouwing tot kasteellaan ("allee") met ook woonhuizen voor de meer welgestelde bevolkingsgroepen. Door het brede profiel kon de Kasteellaan tevens dienen als locatie voor de veemarkt; ook enkele voormalige horeca-etablisementen herinneren aan de vroegere veehandel.

Het gebied is ook van belang op grond van de hoogwaardige kwaliteit van een groot deel van de aanwezige bebouwing (monumenten) en hun groepering in relatie tot de ruimtelijke opbouw van het gebied. In deze opbouw spelen ook de groenstructuren en grachten rondom het kasteel, het resterende deel van het Sterrebos, de open ruimte rondom de molen en de laanbeplanting van de Kasteellaan een belangrijke rol.

Bronvermelding

C.J.B.P. Frank & F.A.C. Haans. Monumentenboek Gemeente Wijchen. Nijmegen/Wijchen, 1991.

Gelders Genootschap. Cultuurhistorische beschrijving Oude dorpskern Wijchen. Maart 2000.

Gelders molenboek / Provinciaal Bestuur van Gelderland. Zutphen: Walburg Pers, 1968.

Gemeente Wijchen. De Tienakker, sporen van een Romeinse villa en een Frankische nederzetting. In: Archeologie Actueel, opgravingen en onderzoek in de gemeente Wijchen, januari 2007.

Gemeente Wijchen. Prehistorische nederzettingen op het terrein van de voormalige Meshallen. In: Archeologie Actueel, opgravingen en onderzoek in de gemeente Wijchen, november 2007.

Gemeente Wijchen. Een Romeins Grafveld aan de voet van de Molenberg. In: Archeologie Actueel, opgravingen en onderzoek in de gemeente Wijchen, oktober 2008.

Johan Jansen en Arno van Eldijk. "Vorstenhuis en Volk in het Wijchens kasteel. De geschiedenissen van de bewoners van 1609 tot 1995". Wijchen, 1995.

Piet de Kleijn, Het Huis en de Molen (Molen en molenaarshuis Wijchen), Drukkerij De Kleijn, Wijchen, 1985.

A.G. Schulte. De provincie Gelderland. Het Kwartier van Nijmegen. Onderdeel III, Het Rijk van Nijmegen. Westelijk gedeelte. De Monumenten van Geschiedenis en Kunst. 's-Gravenhage, 1982/RDMZ Zeist.

[Werkgroep boek]. H. Antonius Abt 150 jaar. De kerk, de Franciscanen en de mensen van Wijchen. Wijchen, 2004.

Websites:

www.herenvanholland.nl

www.molenwijchen.nl

www.museumwijchen.nl

www.wijchen.nl

Archieven:

Gemeente archief Rotterdam

- Families Osy en Van Wevelinckhoven

Regionaal Archief Nijmegen

- Archief gemeenten Wijchen en Niftrik 1818-1983 (in het bijzonder invnr. 8510: Catalogus der openbare verkoop van het kasteel met tuin, den windkorenmolen, het huis "De Arend", het huis aan het Meer en verdere huizingen, schuren, stallingen enz. te Wijchen, 1863.)

Kaartmateriaal

Kadastrale minuut 1832

Historische Atlas Gelderland (Chromotopografische Kaart des Rijks 1 : 25.000; 1865-1929). Robas Producties, Den IJp, 1989.

ANWB, Topografische Atlas Gelderland 1:25.000 (2004)

BIJLAGE - Overzicht eigenaren Kasteel Wijchen

	Familie Van Galen
1536	Familie Van Bronckhorst
Belening 12.03.1630	Don Emanuel van Portugal (na †Emilia van Nassau †16.03.1629)
Belening 03.04.1630	vijf dochters Don Emanuel van Portugal en Emilia van Nassau
Verkoop 08.10.1639	Eustatius van Hemert x Everdina Baersdonck genaamd Mom
Verkoop 06.08.1640	Philips van Nassau, heer van Grimhuijzen (†1676) x Anna Margaretha van Cortenbach (†1662)
16??	Anna Margaretha van Nassau (†1680) x1 1659 Diederick Schenck van Nijdeggen, heer tot Bleijenbeeck, Afferden en Grubbenvorst, x2 1668 Johan Gerard van Oostrum.
Belening 1680	Kinderen Anna Margaretha van Nassau
Verkoop 1680	Meinard de Parcheval, luitenant-kolonel, gouverneur van Hulst († 1691)
16??	Hillegonda Maria de Parcheval (†1703) x 1684 Court Jan van Swansbel, kolonel (Kasteel in 1693 bewoond door Dhr. Van der Does)
Belening	Diederik (Herman) Adriaen Baron van Swansbel (minderjarig, mondig in 1719)
Verkoop 1724	Johan Francois van Scherpenzeel x 1723 Maria Ignatia van Sandvoort, wed. van Henricus Balthasar van Wevelinckhoven.
Belening 1758	Hendrik Balthazar van Wevelinckhoven (1707-17??)
1771	Cornelia Petronella van Wevelinckhoven (1705-1784) x 1743 Joan Osy, heer van Zegwaart en Palestijn (1699-1772)
17??	Joan Carel Osy (1751-1821) x1 1775 Anna Maria baronesse de Proli / Prali (†1775)
18??	x2 1777 Maria Christina Johanna Jacoba de La Faille.
18??	Jean Ferdinand (M.J.?) Osy (ca 1780-1846), x?? Isabella Ernestine De Bosschaert.
18??	Eugenia Maria Josepha De La Faille (ook: Dellafaille), ongehuwd († in 1862/1863).
Verkoop 1863?	(Baron) Joannes Josephus Reinerus Osy (1792-1866), officier van de Leopoldsorde en grondeigenaar te Antwerpen, x 1814 Maria Johanna De Knijff (1792-1851).
Boedelsch. 10.05.1867?	Eduard Joseph Francois de Paule baron Osy (1832-1900) x Mathilde Marie Thérèse Villers (1835-1919).
Verkoop 1903	Jonkvrouwe Adriana Wilhelmina van Andringa de Kempenaer (1858-1926), wed. van Jhr. Quirinus Catharinus Julius van Andringa de Kempenaer (1850-1888).
(1926)	Jonkheren Aijzo Epeus (1878-1958) en Regnerus Livius (1880-1958) van Humalda van Eysinga.
Verkoop 1932	Gemeente Wijchen.

BIJLAGE - Overzicht bebouwing (2008)

Kasteellaan - oneven zijde

7 Sterrebosch (1938); GM

9 kasteel; RM

11-13-15; bouwhuis-koetshuis; GM

17 (1931); GM en 19 (1932)

21 (1922)

23 Het Witte Paard
(XVII; 1881 etc); GM

27-29 Rabobank (1997-1998)

29a (1979-1980)

31 (1940-1950)

33 (1875); GM

37 (1967)

41A-43 (ca 1900-1920)

43a-43b (1965;1993)

45 (1948; geb. als boerenleenbank)

47 (1924)

49 (ca 1870)

51 (1906) notariswoning; GM

57 (ca 1935)

59 (ca 1910?)

61 (ca 1930)

63 (ca 1935)

65 (ca 1930)

67 (1937-1938)

69-71 (ca 1900)

Kasteellaan - even zijde

32 (ca 1900-1910)

34 (ca 1930)

36 (1973)

38 (ca 1875, kern mogelijk ouder)

40 (ca 1870)

42-44 (2008)

46 (ca 1870)

48-50 (ca 1860; ca 1930); GM

52-54 (1981)

56-58 (ca 1930)

60 (1914)

62 (ca 1925)

64 Binnen Best (1935)

66 Bloemheuvel (ca 1910)

68 Post Laborem (ca 1910-1915); GM

70 (ca 1910?)

72-74 (1915) Welgelegen; GM

76 (ca 1920)

78 (ca 1925)

80 (1926); GM

82 (1959-1960)

Spoorstraat / Herenstraat

Spoorstraat 47/Herenstraat 42 (1939-1940)

Spoorstraat 62 (1935-1936)

Baron d'Osystraat - oneven zijde

21 (1936)

23 (1936)

25 (1936)

27 (1936)

29-31 (1956-1957) met naastgelegen open ruimte; Spoorstraat 62 (ca 1930) met open ruimte aan Baron d'Osystraat

Baron d'Osystraat - even zijde

14 (1930)

16 (1989)

24 (ca 1940-1950)

26 (ca 1920)

28 (ca 1890) GM

Teersmortelweg

2-4 (1901)

6-6a (ca 1920-1925)

8 (ca 1930)

12 (ca 1975)

Bronckhorstlaan (molen e.o.)

(1947)

5; brandweerkazerne (2006-2007)

molen (1799); RM

15/15a (ca 1880-1900)